

Recenzje

Aneta M. Sokół

Dziedzictwo kulturowe Reformacji na Śląsku po 1945 roku, red. Grażyna B. Szewczyk, Wydawnictwo „Głos Życia”, Katowice 2018, ss. 267.

W Roku Reformacji miało miejsce wiele wydarzeń upamiętniających trwanie ewangelicyzmu na ziemiach polskich, przypominających dzieje konfesji ewangelickiej i konfesyjnych tradycji pielęgnowanych w poszczególnych regionach kraju po współczesność. Jednym z tych wydarzeń była konferencja zorganizowana w Katowicach w czerwcu 2017 roku, poświęcona luterzańskiemu dziedzictwu na Górnym Śląsku, w trakcie której miejscowi badacze mieli okazję przedstawić swoje naukowe refleksje na temat różnorodnych kart z nie tak odległej przeszłości, potwierdzających żywotność luterńskiej diaspory i jej obecność na różnych płaszczyznach kulturowo-religijnego trwania na Śląsku¹. Pokłosiem tej konferencji jest prezentowana publikacja, wydana pod redakcją prof. Grażyny Barbary Szewczyk, która trafia do rąk czytelników w niespełna rok od daty wydarzenia. Obejmując wygłoszone podczas obrad referaty książka uwzględnia siedem tematycznych części przybliżających różne aspekty reformacyjnego dziedzictwa zakreślonego ramą przyjętego wymiaru czasowego, z uwzględnieniem szeroko pojętej kultury religijnej pielęgnowanej i podlegającej przeobrażeniom, obejmującej od muzyki, architektury, po literaturę czy tradycje edukacyjne rozwijane na Śląsku od czasów Reformacji, oraz inne przejawy obecności luteran w regionie.

18 autorskich pokonferencyjnych tekstów poprzedzają uwagi redaktor tomu, prof. Grażyny Szewczyk, która podkreśliła rolę pamięci dla trwania kulturowego dziedzictwa śląskich ewangelików, dzięki której wartości przekazywane ponad pokoleniami mogą budować konfesyjność na nowo, zakorzeniając się we wspólnocie przeżywania wiary i tożsamości współtworzonej w zmieniających się realiach współczesności. Upamiętnianie staje się zarazem refleksją nad obecnością własnych tradycji i wartości duchowych w społeczno-kulturowym wymiarze religijnym i publicznym. Jak postrzegana jest różnorodna spuścizna ewangelików śląskich, w jaki sposób pamięć o przeszłości wyznacza jej kształt obecny? W jaki sposób poprzez trwanie elementów niezmiennych ewoluuje zgodnie z duchem czasu? Lektura tekstów zawartych w tomie posłuży z jednej strony prezentacji kulturowo-religijnych zjawisk wyłowionych przez badaczy, mniej lub bardziej zauważalnych w swej konfesyjnej obecności, z drugiej – stanowi odpowiedź na pytania o kształt współczesnej kultury ewangelickiej na Śląsku, o jej udział w wielokulturowym dialogu i ponowoczesnej aktywności wielowyznaniowej.

Tom rozpoczyna ekumeniczny dwugłos – ks. dr Marian Niemiec, biskup katowickiej diecezji luterńskiej oraz ks. dr Adam Palion, rzymskokatolicki duchowny, delegat katowickiego arcybiskupa ds. ekumenizmu, przedstawiają ekumeniczne relacje kształtowane pomiędzy Kościołami na Śląsku. Jak wyglądają te relacje z punktu widzenia dokumentów kościelnych i wypracowanych deklaracji? Czy oficjalne zalecenia znajdują odzwierciedlenie w praktykach realizowanych lokalnie? To niewątpliwie cenne spojrzenie na ekumeniczny dorobek i doświadczenia na drodze ekumenizmu budowanego po 1945 roku. To zarazem syntetyczna prezentacja dokumentów kościelnych istotnych dla ekumenicznych wizerunków obu Kościołów na Śląsku. Biskup Niemiec zwraca uwagę na końcowy dokument ekumeniczny opracowany przez I synod diecezji katowickiej Kościoła rzymskokatolickiego w 1974 roku, w którym znalazła swój wyraz praktyka kościelna dotycząca m.in. małżeństw mieszanych, chrztu czy religijnego wychowania dzieci. Duszpasterz

¹ Zob. sprawozdanie z konferencji: <http://www.ptew.org.pl/2017/06/relacja-z-konferencji-dziedzictwo-kulturowe-reformacji-na-slaskupo-1945-roku-katowice-2017/> [dostęp 14.06.2018].

podkreślił jego postępowość w zakresie kształtowania dobrych relacji międzywyznaniowych wśród śląskich wiernych. W wypowiedzi nie zabrakło ocen dotyczących obecnych stosunków pomiędzy wyznawcami, znaczonej ekumeniczną współpracą, ale także nowymi wyzwaniem, z którymi zmierzyć się muszą Kościoły.

Ks. dr Palion przedstawia kształtowanie się ekumenicznego nastawienia swego Kościoła w czasach powojennych, poddając analizie kluczowe dla idei ekumenizmu dokumenty kościelne, w tym dekret soborowy z 1963 roku („Unitatis redintegratio” – Przywrócenie jedności). Omawiane dokumenty akcentują pragnienie osiągnięcia chrześcijańskiej jedności, w tym postulują zaangażowanie wszystkich wiernych do ekumenicznych działań na wielu płaszczyznach – w parafiach, szkołach czy w obrębie ruchów kościelnych. Autor zwraca uwagę, że w swojej encyklice „Ut unum sint” (1995) Jan Paweł II łączy ekumenizm z byciem prawdziwym chrześcijaninem, zachęcając do poszukiwania postulowanej jedności wbrew podziałom i wzajemnym uprzedzeniom. Dowiemy się także, że to katowicka diecezja na tle całego kraju przodowała w zaprowadzaniu ekumenicznych relacji pomiędzy Kościołami, co znajduje odzwierciedlenie w synodalnych dokumentach ocenianych w ekumenicznym dwugłosie. Duchowni również podkreślają, że realizacja ekumenicznych zaleceń uzależniona jest jednak od lokalnej współpracy chrześcijan na danym terenie.

Po tym ekumenicznym wstępie uwaga czytelników skierowana została ku muzyce kościelnej, przeżywającej swój rozwój począwszy od XVI wieku w całym zreformowanym Kościele. Ks. dr Adam Malina zajął się obecnością pieśni skomponowanych przez samego Lutra w śpiewnikach ewangelickich użytkowanych na Górnym Śląsku. Duchowny przypomina, że pieśń kościelna w zamyśle Reformatora miała utrwalać nowe zasady wiary, pośredniczyć w przekazywaniu Ewangelii i budowaniu luteranckiej duchowości. Polskie tłumaczenia pieśni Marcina Lutra wzbogacały kolejne śląskie kancjonały, w tym drukowane w Brzegu, a stanowiąc szczególną formę konfesyjnego dziedzictwa znalazły swoje miejsce w śpiewnikach XX-wiecznych, podlegając wszak aktualizacjom translatorskim dostosowującym ich przesłania do percepcji kolejnych pokoleń.

Muzyką wyrastającą z inspiracji wyznaniowych bliższą naszym czasom zajęła się kolejna autorka. Dr Aleksandra Maciejczyk – dyrygentka katowickiego chóru „Largo Cantabile”, przedstawiła sylwetki górnośląskich ewangelickich kompozytorów, zarazem muzyków zasłużonych dla rozwoju ewangelickiej pieśni kościelnej na Śląsku. Jak zaznaczyła, spośród wielu utalentowanych muzyków uwagę skupiła na tych, którzy w swojej aktywności artystycznej realizowali trzy kierunki działań istotnych dla rozwoju ewangelickiego życia muzycznego – dyrygenturę, kompozytorstwo i grę na organach. Poznajemy zatem dokonania muzyczne, w tym kompozytorskie Jana Gawłasa (1901-1965) – wykładowcy katowickiej Akademii Muzycznej, ks. Adama Hławiczki (1908-1995) – proboszcza katowickiej parafii ewangelickiej w latach 1945-1979 oraz Mirosława Bliwerta (1927-2007) – pedagoga i dyrygenta chóru „Largo Cantabile”. Podkreślone zostało zaangażowanie muzyków w służbę na rzecz Kościoła, ich praca pedagogiczna na polu szkolnictwa muzycznego oraz wkład w rozwój parafialnego życia muzycznego na Śląsku.

Kolejny blok tematyczny dotyczy ewangelickiej sztuki i architektury uznanych za „media pamięci”, formy przekazu istotne dla zachowania wspólnego dziedzictwa i odbudowywania tożsamości ewangelików na Śląsku. To trzy autorskie spojrzenia, których nicią przewodnią jest poszukiwanie w otaczającym krajobrazie konfesyjnych symboli kierujących uwagę ku ciągłości losów i wspólnocie doświadczeń zapisanych w zbiorowej pamięci. Prof. Ewa Chojecka, znawczyni protestanckiej sztuki, przedstawia dwa zabytkowe miejsca związane z przeszłością Kościoła pozornie nie mające ze sobą nic wspólnego. Co może łączyć beskidzkie leśne kościoły – miejsca tajnych luteranckich nabożeństw z czasów kontreformacji, z bielską Studnią Pastorów – pomnikiem wzniesionym w 1934 roku w otoczeniu ewangelickiego kościoła (na tzw. Bielskim Syjonie)? Autorka udowadnia, że w tych miejscach zapisana została wspólnota konfesyjnych doświadczeń, losy poprzednich pokoleń współwyznawców i odmienne realia historyczne, które obecnie są przywracane pamięci. Znawczyni tematu podkreśla zarazem, że obecnie jesteśmy świadkami renesansu tych miejsc, które stają się nie tylko świadectwem przeszłości, ale także elementem tożsamości wyznawców współczesnych.

Ze względu na specyficzne dzieje Śląska nie przetrwało zbyt wiele pamiątek po ewangelikach sprzed czasów odrodzenia państwa polskiego; utożsamiane z kulturą niemiecką w większości uległy zniszczeniu w czasach powojennych. Niemniej dr hab. Jan Szturc zaprezentował istniejące współcześnie pomniki, pamiątkowe tablice oraz inne formy upamiętnienia zasłużonych ewangelików, które możemy spotykać na terenie miast górnośląskich. Można podkreślić, że wśród upamiętnionych postaci znaleźli się ludzie kultury, muzycy, duchowni czy śląscy przemysłowcy. Przedstawiona mapa pomnikowych symboli, które trafiły do publicznej przestrzeni, jest miarą znaczenia luteranckiej diaspory na Górnym Śląsku, w tym udziału ewangelików we współtworzeniu przeszłości regionu.

Olaf Bertman skupił swoją uwagę na dziejach i wizerunku cmentarza ewangelickiego przy ul. Francuskiej w Katowicach, jednej z najstarszych katowickich nekropolii, która służy parafii ewangelickiej po dzień obecny. Mamy okazję poznać zarówno ogólne założenia architektoniczne, które przyświecały twórcom tego miejsca, jak i zachowane nagrobki sytuowane przez autora na tle stylów artystycznych, preferowanych w danym czasie form nagrobnych, dekoracyjnych detali oraz innych szczegółów dotyczących opisywanych obiektów. Można podkreślić, że zachowane na katowickim cmentarzu grobowce zostały scharakteryzowane w sposób bardzo szczegółowy, w tym m.in. okazałe nagrobki architektoniczne wykorzystujące motyw urny, bramy czy nawiązujące do prostych brył kubicznych. Biorąc pod uwagę nieuchronny proces niszczenia nagrobków, jest to tym bardziej cenne omówienie, że opisuje obecny stan cmentarnej nekropolii świadczącej o ciągłości katowickiej parafii i trwaniu ewangelików w dziejach miasta.

W publikacji poświęconej reformacyjnemu dziedzictwu, mocno związanemu z kulturą słowa, nie mogło zabraknąć odniesień do piśmiennictwa świadczącego o konfesji z uwzględnieniem różnych form jego zaistnienia w czasach najnowszych. Ten blok tematyczny rozpoczyna ogólne spojrzenie na odradzającą się po 1989 roku luterzańską literaturę piękną, widoczną pod postacią podstawowych gatunków literackich, w tym powieści obyczajowej. Aneta M. Sokół przedstawia najbardziej wyraziste przykłady twórczości, które są potwierdzeniem wydawniczego zaistnienia rodzimej luterńskiej literatury pięknej na Śląsku, w tym przybliża m.in. poezję ks. bp. Tadeusza Szurmana (1954-2014) czy popularne wśród czytelników powieści Lidii Czyż, pisarki z Wisły. Autorka podkreśla rolę, jaką spełnia poezja czy proza odwołująca się do konfesyjnych tradycji, w tym służąc popularyzowaniu wzorców i wartości diaspory.

W przybliżeniu zaprezentowana została twórczość ks. Pawła Anweilera, biskupa luterńskiej diecezji cieszyńskiej (1992-2015) oraz wieloletniego proboszcza ewangelickiej parafii w Bielsku. Dr hab. Renata Dempc-Jarosz sytuuje poezję luterńskiego biskupa na tle współczesnej twórczości religijnej, ukazując najistotniejsze jej komponenty, inspiracje, obrazy i przesłania. Autorka wyławia charakterystyczne motywy towarzyszące religijnym refleksjom przekazanych w prostocie strof poetyckich, takie jak motyw drogi, wiary, uwielbienia dla Stwórcy czy świątecznego czasu zamkniętego w roku liturgicznym. To z perspektywy „wiary Bielskiego Syjonu” poeta spogląda na otoczenie, ludzi i własną drogę życiową, w tym szczególnie ewangelickim miejscu na mapie miasta odnajduje siłę swoich przekonań, ufność w Boże obietnice i nadzieję na ich spełnienie. Warto podkreślić, że jest to pierwsze tak obszernie omówienie twórczości ks. bp. Anweilera, oparte m.in. na tomiku „Mój Psalterz” (2010).

Na czym polega tożsamość ewangelików ze Śląska Cieszyńskiego? Na to pytanie stara się odpowiedzieć Michał Jakubski wykorzystując wywiady przeprowadzone przez badaczkę cieszyńskiego luteranizmu – dr hab. Grażynę Kubicę². Można przypomnieć, że luteranie przetrwali na ziemi cieszyńskiej od czasów Reformacji i konfesyjność wpisuje się po dzień dzisiejszy w tradycje tego regionu. W tym aspekcie autor rekonstruuje wizerunek ewangelika, a zarazem cieszyniaka, który postrzega siebie w dużej mierze poprzez konfrontację z „obcym”, czyli przybyszem spoza regionu. Dokonana analiza wypowiedzi respondentów ukazuje świat wartości ewangelików cieszyńskich, który składa się nie tylko z przekazywanych z pokolenia na pokolenie rytuałów religijnych, ale także z innych wyznaczników współtworzących fenomen cieszyńskich ewangelików.

Literacką część pokonferencyjnego tomu kończy prof. Grażyna Szewczyk tekstem „Ewangelicki Górny Śląsk we wspomnieniach księdza Rudolfa Barona”. Kim był autor przedstawianych przez badaczkę wspomnień? To ewangelicki duchowny wywodzący się z Golasowic, który po wojnie pełnił posługę w parafiach na terenie Niemiec, ale utrzymywał kontakty ze swoją utraconą małą ojczyzną na Śląsku i podejmował wiele inicjatyw na rzecz polsko-niemieckiego dialogu. Zachowany zapis wspomnieniowy jest cennym źródłem wiedzy o przedwojennych realiach zapamiętanych przez uczestnika zdarzeń, ale także ich obserwatora i interpretatora. Jak możemy przeczytać w zamieszczonej ocenie: „[wspomnienia] *dokumentują nie tylko ważne w życiu ks. Barona wydarzenia, ale stanowią także interesujące świadectwo czasów wypełnionych polsko-niemieckimi konfliktami narodowościowymi na górnośląskim pograniczu*”. W tekstach ks. Barona odnaleźć można świat górnośląskich ewangelików, karty z przeszłości ewangelickiej parafii golasowickiej wraz z wydarzeniami podlegającymi wciąż kontrowersyjnym ocenom, ale także powojenne odnajdywanie śląskiej tożsamości przez niemieckiego księdza. Zaprezentowane wspomnienia stanowią godną uwagi formę refleksji nad przeszłością postrzeganą poprzez pryzmat konfesyjnych wartości i polsko-niemieckich stosunków na Górnym Śląsku, szczególnie napiętych w przededniu wojny.

² Grażyna Kubica, *Śląskość i protestantyzm*, Kraków 2011.

Przedostatnia część książki poświęcona została czasopiśmiennictwu. Dr Jadwiga Badura prześledziła obecność górnośląskiej tematyki na łamach najstarszego i najbardziej poczytnego luteranckiego pisma – „Zwiastuna Ewangelickiego”, czasopisma stanowiącego zarazem oficjalny organ prasowy Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce. Na kartach dwutygodnika zamieszczane są informacje dotyczące górnośląskich parafii, duchownych, postaci historycznych związanych z regionem czy wydarzeń jubileuszowych świętowanych w parafialnych wspólnotach. „Zwiastun...” jest skarbnicą wiadomości o parafiach luteranckich z całego kraju, w tym o parafiach z Górnego Śląska, w zakresie najważniejszych wydarzeń oraz w ujęciu historycznym.

O rozwoju prasy ewangelickiej po 1989 roku, w kontekście jej znacznego ożywienia po zmianach ustrojowo-politycznych, pisze Wiesława Bertman. W swoim omówieniu autorka prezentuje najbardziej znaczące pisma powołane na Górnym Śląsku („Ewangelik Pszczyński”, „Myśl Protestancka” i kwartalnik diecezji katowickiej „Ewangelik”, przedstawiając problematykę kulturalno-społeczną prezentowaną na łamach poszczególnych tytułów; zapoznaje nas ze specyfiką czasopism oraz zadaniami, które miały spełniać w zamierzeniach ich twórców. Badaczka podkreśliła znaczny udział tematyki historycznej widoczny w profilach tematycznych czasopism, charakterystyczne dla prasy ewangelickiej zainteresowanie muzyką oraz kulturą słowa. Wskazuje m.in., że „Myśl Protestancka” miała być ambitną próbą odkrycia roli protestantyzmu w nowej rzeczywistości, propozycją skierowaną do szerszego grona odbiorców, ze zwróceniem szczególnej uwagi na wieloraki dorobek protestantów. Jak zostało podkreślone, czasopisma stanowiły kolejną formę poszukiwania i definiowania własnej tożsamości wyznaniowej.

Przyczynkiem do znajomości kultury ewangelickiej na Górnym Śląsku jest trzeci artykuł prasoznawczy, dotyczący obecności konfesyjnej tematyki na łamach ogólnej śląskiej prasy. Jest to zarazem omówienie dotyczące nagrody „Śląski Szmaragd” ustanowionej przez ks. bp. Tadeusza Szurmana, przyznawanej osobistościom ze Śląska za zasługi w dziedzinie kultury, ekumenizmu, szerzenia tolerancji i pojednania. Czy informacje o uhonorowanych statuetką można odnaleźć na łamach regionalnej prasy? Czy w najbardziej poczytnych na Górnym Śląsku dziennikach, ale nie tylko, prezentowane są sylwetki wyróżnionych laureatów? Efekty przeglądu czasopism pod kątem tych pytań zaprezentował w pokonferencyjnej publikacji dr hab. Michał Skop z Instytutu Germanistyki Uniwersytetu Śląskiego. Autor zwraca uwagę na nagrodzonych, na okoliczności przyznawania wyróżnienia (odbywa się to w Święto Reformacji – 31 października), omawia także charakter prasowych informacji o kolejnych edycjach nagrody.

Ostatnia część książki dotyczy tradycji edukacyjnych w ujęciu historycznym jak i współczesnym. Prof. Mirosława Czarnecka (Uniwersytet Wrocławski) koncentruje swoją uwagę na ewangelickich szkołach dla dziewcząt na Śląsku, przybliżając, jak Reformacja wpłynęła na zastane wzorce edukacyjne, programy nauczania oraz rozwój szkół elementarnych, do których zgodnie z zaleceniami Lutera zaczęto posyłać także dziewczęta. Dowiadujemy się, jak wyglądała szkolna nauka, jak wypadają ewangelickie szkoły w konfrontacji katolickimi, jakim zmianom ulegała oferta edukacyjna dla dziewcząt na przestrzeni kolejnych stuleci. Autorka zaznacza, że pierwszeństwo w nauczaniu dziewcząt miała katecheza, która służyła przygotowaniu uczennic do konfirmacji, a w dalszej kolejności sytuowały się nauka czytania, pisanie oraz liczne umiejętności praktyczne przydatne w gospodarstwie domowym.

Luteranckiej edukacji dotyczy także kolejny referat. Edukacyjny model wychowania pastorskich córek, a także innych panien „dobrze urodzonych”, można odnaleźć w śląskich kazaniach pogrzebowych poświęconych zmarłym (z XVII i XVIII wieku). Ich odczytaniem zajęła się dr Kalina Mróz-Jablecka, badaczka protestanckich druków funeralnych. Jak podkreśliła, luterancka koncepcja wychowania zakładała przygotowanie dziewcząt do roli żon i matek, opiekunek ogniska domowego i towarzyszek swoich mężów. Ale w kazaniach zawarte zostało wiele cech jednostkowych dopełniających ten ogólny wizerunek kobiety; lektura kazań odsłania szczegóły dotyczące wykształcenia, nabytych indywidualnie umiejętności oraz religijności wyniesionej z domu. Znamienne jest, że w rodzinach pastorskich edukacja ukierunkowana była na profesję ojca, a także przyszłego męża, prowadząc do wychowania kobiet świadomych swej pozycji i roli społecznej.

W ramach „głosów w dyskusji” na koniec przedstawione zostały współcześnie funkcjonujące szkoły ewangelickie, powołane po 1989 roku dzięki kreatywności środowisk ewangelickich na Śląsku, utworzone jako licea, z czasem poszerzone o gimnazja i szkoły podstawowe. Ewangelickie szkoły: Liceum Ogólnokształcącego Towarzystwa Ewangelickiego w Cieszynie oraz Liceum Ogólnokształcącego Ewangelickiego Towarzystwa Edukacyjnego w Gliwicach, przedstawione zostały przez dyrektorów obu placówek. Aleksandra Trybuś-Cieślak i Maria Czudek przybliżają wizerunek swoich szkół na tle

ewangelickich tradycji edukacyjnych na Śląsku, podkreślają ich otwartość dla wszystkich uczniów, pielęgnowanie ewangelickich wartości oraz dostosowywanie oferty edukacyjnej do potrzeb współczesności.

Ostatni artykuł jest prezentacją luteriańskiej audycji radiowej „Głos Życia”, od dwudziestu lat goszczącej na antenie Polskiego Radia Katowice, pełniącej także swoistą edukacyjną misję wobec swoich słuchaczy. Tadeusz Chmiel, dziennikarz radiowy, przedstawia okoliczności powstania programu, jego formułę oraz możliwości w zakresie prezentacji ewangelickiej kultury, muzyki czy innych konfesyjnych tradycji pielęgnowanych na Śląsku. Uwypuklona została ponadto kulturotwórcza rola audycji i jej znaczenie dla głoszenia wartości chrześcijańskich.

Pokonferencyjny tom obejmuje wielostronne spojrzenie na dziedzictwo kulturowe ewangelików śląskich, skoncentrowane – zgodnie z tytułem – na czasach powojennych, można jednak podkreślić, że dobrze się stało, że autorzy sięgnęli także poza wskazaną tytułem granicę czasową ukazując ciągłość tradycji, zwłaszcza muzycznych czy edukacyjnych, zakorzenionych w czasach Reformacji, a także w późniejszym trwaniu ewangelików na Śląsku. Jak również dowodzi przegląd zaprezentowanych refleksji badawczych, czas po 1945 roku nie zapewnił zbyt wielu możliwości dla rozwoju aktywności konfesji, ale też okres ten zapewne kryje jeszcze wiele niezbadanych wątków godnych odkrycia w przyszłości. Na podstawie jednak poruszonych zagadnień i tematów można wskazać na szczególnie rozkwit ewangelickich inicjatyw po 1989 roku, widocznych w rozwoju piśmiennictwa, prasy luteriańskiej, szkolnictwa, a także znaczących przywracaniem pamięci o przeszłości, dopominaniem się o swoją historię, pamiątki i inne symbole świadczące o trwaniu wyznania.

Krąg przedstawionych w pokonferencyjnym tomie zagadnień przynależy do kultury pamięci, nie porządkuje rzeczywistości w linearnym porządku zdarzeń, to raczej jedna z form eksplozji pamięci służącej odbudowywaniu tożsamości w nowej rzeczywistości, w dialogu z przeszłością i w imię kontynuacji uznawanych od pokoleń wartości.

Książka została wydana okazale – na kredowym papierze, w twardej okładce, w przyjaznym formacie. Tworzące ją bloki tematyczne zostały przejrzysto rozdzielone, a większość artykułów wzbogacona jest kolorowymi ilustracjami; pokonferencyjny tom zaopatrzone został w streszczenia polskie i angielskie, na końcu znajdziemy również biogramy autorów. Na okładce figuruje portretowy wizerunek Lutera, który jest dziełem katowickiego artysty malarza Piotra Murawy. Zasadnicze teksty poprzedza wstęp redaktora tomu. Wydawcą jest „Głos Życia”, wydawnictwo działające przy Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Katowicach.

Książkę można nabyć w parafii ewangelickiej w Katowicach, a wkrótce także w księgarni internetowej.